УДК. 347.73

Лотох О.М.,
викладач кафедри правових основ підприємницької діяльності Харківського економіко-правового університету

Щодо деяких проблем існування кредитних спілок в Україні

Кредитні спілки відіграють значну роль у формуванні кредитної системи в країнах з розвинутою економікою. Так, наприклад, в Німеччині частка кооперативних кредитних установ за останні тридцять років зросла з 15,3 до 24,8 %. У той же час кожний третій канадець є членом кредитної спілки [7, с. 28]. Ці позабанківські фінансові інститути поширені у всьому світі. За останніми даними Національної асоціації кредитних спілок України (НАКСУ) їх кількість у світі склала близько п'ятдесяти тисяч, і продовжує неухильно зростати [8]. Правовий статус цих фінансових організацій, в залежності від національного законодавства, дещо відрізняється, але всі вони побудовані на кооперативних засадах, носять неприбутковий характер та за головну мету своєї діяльності мають взаємодопомогу між своїми членами. Це явище у світі носить назву кредитна кооперація. Кредитна кооперація є одним із суттєвих засобів, які допомагають у створенні та зміцненні середнього класу, надають фінансову основу для малого та середнього бізнесу. Кредитні кооперативи значно посилюють обіг грошей, зокрема безготівковий, і залучають в економіку країни власні інвестиції за рахунок коштів населення. Вони підвищують активність населення на ринку фінансових послуг і сприяють вихованню фінансової культури.

В Україні були прийняті нормативні акти, які покликані врегулювати діяльність цих фінансових інститутів та створена Державна комісія з регулювання ринку фінансових послуг, до повноважень якої входить нагляд за діяльністю кредитних спілок. На сьогодні кредитні спілки демонструють досить високу динаміку зростання їх кількості та основних економічних показників за останні роки, що вказує на ефективність механізму діяльності організацій [11, с. 7].

Проте, незважаючи на це, можна зазначити, що в Україні кредитні спілки, на жаль, не набули такого поширення, щоб обіймати належне місце у фінансовій системі країни та здійснювати позити-

вний вплив на економіку держави. Так, за останніми даними, на весь небанківський сектор припадає не більше п'яти відсотків ринку [10, с. 54]. А їх кількість у 2004 році не перевищувала шестисот [6, с. 37].

Існування інституту кредитних спілок в Україні зустрічається з багатьма проблемами. Серед них і існування колізій у законодавстві, що виникли через неузгодженість Цивільного [2] та Господарського [1] кодексів, інших законів України, неоднозначного ставлення податкових органів до неприбутковості кредитних спілок, невизначеність особливості їх юридичного статусу, і відсутність державної підтримки створюваних кредитних спілок, яку особливо потребують в сільській місцевості, та інші проблеми, вирішення яких потребує дослідження. Але ми хотіли б звернути увагу на головний, з нашої точки зору, чинник, який стримує розвиток кредитної кооперації в Україні. Це проблема недовіри населення до цих фінансових утворень. Безумовно в нашому суспільстві з такою недовірою стикаються всі фінансові заклади, що викликано суцільним фінансовим шахрайством, яке мало місце на початку 90-х років XX-го століття. Та якщо банки здебільшого подолали таке ставлення з боку громадян через стабільну роботу цієї системи у правовому полі, то кредитні спілки досі використовуються для створення фінансових пірамід, відмивання брудних грошей, ухилення від сплати податків та іншої протизаконної діяльності. Безумовно це можливо завдяки недолікам законодавства в сфері кредитної кооперації. Такі випадки дуже негативно впливають на суспільну думку щодо цих організацій, а також на ставлення до кредитних спілок з боку їх потенційних членів, партнерів та влади.

Мета нашої статті полягає в тому, щоб окреслити основні механізми протиправного використання кредитних спілок та намітити шляхи для усунення таких можливостей.

Першим ми хотіли би розглянути найбільш небезпечний вид шахрайства з використанням кредитної спілки. Це випадки створення фінансових пірамід. Шахраї реєструють кредитну спілку, збирають гроші у населення під великі відсотки, деякий час виплачують їх, а потім самоліквідуються та забирають із собою гроші. Через цивільно-правову спрямованість нашого дослідження ми не будемо торкатися кримінально-правового аспекту цієї проблеми та оцінювати ефективність правоохоронних органів щодо попере-

дження та припинення такої злочинної діяльності. Але зауважимо, що така діяльність цих органів здається нам незадовільною через існування протягом тривалого часу великої кількості кредитних спілок, що мають ознаки фінансових пірамід. Так, за даними директора департаменту з нагляду за кредитними установами Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг, з майже шестисот діючих в Україні спілок потенційно небезпечні близько тридцяти [6, с. 36]. В даному випадку чинне законодавство надає необхідні повноваження та правові підстави як правоохоронним органам, так і Державній комісії для попередження, виявлення та припинення діяльності таких спілок. На нашу думку, проблема полягає в тому, що з боку державних органів цьому не приділяється належна увага. Інакше як поєднати освіченість директора департаменту Комісії про існування таких спілок з продовженням їх діяльності?

Таким чином для подолання даної проблеми потрібна тісна взаємодія Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг, Національної асоціації кредитних спілок України з правоохоронними органами та увага громадськості.

Другий вид псевдокредитних спілок є найбільш поширеним. Це кредитні спілки, що діють як приховані ломбарди. Такі спілки створюються з метою збагачення її засновника і не мають жодного відношення до основної ідеї кредитної кооперації – взаємодопомоги членів кредитної спілки. У такої спілки один або декілька справжніх засновників, а інші набираються формально серед товаришів та знайомих для подолання бар'єру в п'ятдесят членів, необхідних для заснування кредитної спілки відповідно до Закону України "Про кредитні спілки" [3]. Перша ознака таких спілок – дуже високі відсоткові ставки по кредитах (від сорока відсотків і вище) і невиправдана велика різниця між кредитними та депозитними ставками. В цих кредитних спілках ставлення до членства носить формальний характер. Фактично будь-яка людина, що звертається до кредитної спілки, сплачує символічний вступний внесок та набуває членства. Для таких організацій характерне те, що переважна більшість таких "членів" не має на меті постійно користуватися послугами цієї спілки, а тим більше брати участь в управлінні її справами. Такі спілки приваблюють клієнтів своєю невимогливістю стосовно офіційного підтвердження платоспроможності позичальника, на відміну від банків. Вони віддають перевагу заставі,

вартість якої значно перевищує наданий кредит, та не цікавляться джерелами прибутків своїх членів. Таким чином вони сприяють тіньовому бізнесу, відмиванню брудних грошей добутих злочинним шляхом, а також ухиленню від сплати податків, фактично створюючи ломбард з неприбутковим статусом.

До можливих шляхів боротьби з такими явищами можна запропонувати наступні заходи.

Підвищення відповідальності членів за відмову від управління кредитною спілкою. Так, за відмову від участі в загальних зборах без поважних причин застосовувати позбавлення членства та дострокове розірвання кредитного договору.

Обов'язковість підтвердження офіційних доходів членом кредитної спілки для отримання кредиту. Таке підтвердження має бути безумовно простішим ніж у банку тому, що позичальник є членом кредитної спілки, а не сторонньою людиною. Але потрібно заборонити надавати кредити членам спілки, підтверджений дохід яких не перевищує майбутні виплати по такому кредиту. Для того, щоб спростити процедуру надання кредитів, можна вимагати підтвердження фінансового стану особи ще до вступу його у кредитну спілку. Це зробить неможливим функціонування кредитних спілок з умовами кредитування, що є гіршими ніж у банках, у той час, коли у справжній спілці вони можуть і повинні бути кращими в порівнянні з банком.

Наступний вид діяльності, що підривають довіру до кредитних спілок є залучення депозитів обманним шляхом. Такий обман використовують як перший, так і другий вид розглянутих нами псевдокредитних спілок. Суть такого обману зводиться до використання економічної та правової неграмотності населення. Один з найбільш поширених способів такого обману є обіцянка надати дешевий кредит за умови внесення на певний час грошових коштів до кредитної спілки. Безпосередньо нічого поганого в такий схемі нема, бо це і є реалізація основної ідеї кредитної кооперації – взаємодопомоги. Проте, коли такий механізм починає використовувати псевдоспілка, починається обман. Так, наприклад, людині, яка звертається до такої спілки з метою взяти кредит, пропонують спочатку внести кошти на депозит під 0,1 % річних, що дозволить йому отримати кредит під 7 % річних. При чому, чим більшу суму клієнт внесе на депозит, тим скоріше і більший у розмірі кредит він отримує. Насправді такий кредит надавати ніхто не збирається, бо він буде дуже обтяжливим

для позичальника. Кредитна спілка може скористатися п. 2 ч. 1 ст. 21 Закону "Про кредитні спілки", що не дозволяє надавати одному члену кредитної спілки кредит, розмір якого перевищує 20 % від капіталу кредитної спілки. Обсяг капіталу може бути штучно занижений. Якщо ж все-таки кредит буде надано, може виявитися, що поряд з відсотками існує комісія за користування кредитом, відсотки будуть нараховуватися не на залишок, а на всю суму кредиту, без урахування сум, що були повернені під час виплат по кредиту. Для оформлення кредиту може бути потрібно скористатися послугами певної юридичної фірми, яка працює з цією спілкою, а у випадку кредитування купівлі нерухомості, ще і певного агентства нерухомості. Таким чином кредит замість обіцяних 7 % річних може коштувати 27-30 %. У договорі може міститись положення, що гроші повертаються клієнту терміном в шість місяців з дня подання заявки. Коли людина втомлюється чекати отримання кредиту і подає таку заявку, гроші ще півроку обертаються на рахунках такої спілки. Треба відзначити, що такі умови кредитування властиві й багатьом комерційним банкам. Вони не з'являються випадково після отримання кредиту, а містяться в кредитному договорі, який потребує детального вивчення перед підписанням. Тому, в даному випадку важко звинуватити спілку в порушенні законодавства. Проте, з нашої точки зору, на відміну від банку, кредитна спілка, як неприбуткова організація, не повинна кредитувати своїх членів на подібних умовах. Це суперечить ідеї взаємодопомоги, заради якої і існують кредитні спілки.

Досить часто обман може полягати в використанні кредитною спілкою власних малозрозумілих термінів. Так, в одній кредитній спілці в договорах про відкриття депозитного рахунку вказувалося, що відсотки будуть нараховуватися в "електронних кредитних балах". На момент укладення договорів такий бал дорівнював одному долару США, а потім його вартість склала одну копійку [6, с. 37].

Край такої діяльності псевдокредитних спілок може покласти лише внесення змін до Ліцензійних умов провадження діяльності кредитних спілок по залученню внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки, затверджених розпорядженням Держфінпослуг від 02.12.2003 № 146 [5]. А що стосується ліцензійних умов на провадження діяльності з надання фінансових кредитів за рахунок залучених коштів, то вони на даний час відсутні.

Зараз в Державній Комісії з регулювання ринків фінансових

послуг України розроблено проект внесення таких змін. Цей проект розміщено на офіційному сайті Державної Комісії, і він проходить публічне обговорення. Так у п. 13 цього проекту пропонується таке положення: кредитна спілка зобов'язана здійснювати діяльність, зазначену в відповідній ліцензії на підставі договору, який має відповідати вимогам ст. 6 Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" [4], а також містити умови, які не суперечать одна одній та не містять положень з неоднозначним трактуванням [9]. Проте, з огляду на все вище викладене, та виходячи з аналізу положень запропонованого проекту, ми вважаємо, що у такому вигляді він не досягне встановлених цілей, а тому потребує доопрацювання.

Ще однією неоднозначною, з правової точки зору, діяльністю є використання кредитної спілки у різноманітних фінансових схемах, як такої, що є єдиним фінансовим закладом з неприбутковим статусом. Під фінансовими схемами ми розуміємо багатосторонні фінансові операції, метою яких є перерозподіл, певним чином, податкових та договірних зобов'язань між їх учасниками. Такі схеми можуть бути направлені як на ухилення від сплати податків, так і на мінімізацію податків або залучення інвестицій у деякі галузі народного господарства. Аналіз фінансових схем за участю кредитних спілок не може бути проведений в межах даної публікації і потребує окремого дослідження.

Підводячи підсумок, можна зауважити, що, не дивлячись на суттєве покращання в регулюванні діяльності кредитних спілок в Україні, існує ще багато проблем, пов'язаних з використанням кредитних спілок в цілях, які суперечать ідеям кредитної кооперації. Найбільш ефективним вирішенням цих проблем, з нашої точки зору, є обмеження такого використання цивільно-правовими заходами. Мається на увазі підвищення захисту майнових прав членів кредитних спілок, вдосконалення системи та органів управління.

Поряд з цим, такі обмеження не повинні завадити розширенню сфери законної діяльності кредитних спілок, в тому числі й фінансових схем, що не порушують законодавство, а створюють привабливі умови для членів кредитних спілок.

Література

1. Господарський кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.

2. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

3. Закон України “Про кредитні спілки” // Голос України. – 2001. – 22 грудня. – С. 5.

4. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.

5. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринку фінансових послуг “Про затвердження Ліцензійних умов провадження діяльності кредитних спілок по залученню внесків (вкладів) членів кредитної спілки на депозитні рахунки” // Офіційний вісник України. – 2004. – № 52. – 09 січня. – С. 2840.

6. Головин В. Где взять кредит? // Бизнес. – 2004. – № 50. – С. 36-37.

7. Гончаренко В. О кредитной кооперации // Экономика Украины. – 2000. – № 4. – С. 23-29.

8. Матеріали сайту www.unascu.org.ua станом на 16.01. 2005.

9. Матеріали сайту www.dfp.gov.ua станом на 20.01.2005.

10. Неделку Е. Война миров // Бизнес. – 2004. – № 23. – С. 54-56.

11. Шишута О. Кредитні спілки в Україні: сучасне становище та перспективи розвитку // Економіка, Фінанси, Право. – 2001. – № 7. – С. 6-8.